

MATERIAŁY DO DZIEJÓW GEOFIZYKI

Urszula KOSSOWSKA-CEZAK
Zakład Klimatologii UW

EUGENIUSZ ROMER – W 140. ROCZNICĘ URODZIN

EUGENIUSZ ROMER – IN 140TH ANNIVERSARY OF THE BIRTH

W lutym bieżącego (2011) roku minęło 140 lat od urodzin największego, wszechstronnego geografa polskiego, jakim był Eugeniusz Romer. Aczkolwiek do historii nauki wszedł on przede wszystkim jako znakomity, niezwykle twórczy kartograf, twórca setek oryginalnych, we własnym stylu opracowanych map, twórca lwowskiej szkoły kartograficznej oraz organizator i kierownik wydawnictwa „Książnica-Atlas”, firmujący dziesiątki atlasów i map, to jednak należy pamiętać, że zajmował się wieloma dziedzinami geografii, a wśród nich najbardziej umiłowaną była klimatologia. Jego pierwsza praca naukowa, powstała jeszcze w czasach studenckich, była z zakresu klimatologii, klimatologii dotyczyły również jego prace z ostatniego okresu życia.

Obszerne studium poświęcone dokonaniom naukowym E. Romera opracował jego uczeń Aleksander Kosiba (1955)¹. Niniejszy artykuł zaś ma na celu przedstawienie osoby i życia znakomitego uczonego, ze szczególnym uwzględnieniem prac z zakresu klimatologii.

Eugeniusz Romer urodził się 3 lutego 1871 r. we Lwowie. Nauki pobierał kolejno w szkole powszechnej w Rzeszowie (1878-1881), w szkole ludowej w Krośnie (1881) oraz w gimnazjum w Jaśle (1881-1884) i Nowym Sączu (1884-1889). W tym ostatnim uzyskał maturę w 1889 r., po czym podjął studia w Krakowie w Uniwersytecie Jagiellońskim. Zakres tych studiów był szeroki, obejmował bowiem historię, prawo, etykę, historię literatury, a także geografę i geologię.

¹ Obszerne fragmenty tego opracowania zostały opublikowane w *Przeglądzie Geofizycznym*, t. 49, 2004, z. 3-4, s. 147-161.

Rys. 1. Eugeniusz Romer w 1893 roku
Fig. 1. Eugeniusz Romer in the year 1893

Po dwóch latach studiów jego zainteresowania geografią dojrzały i na trzeci rok studiów (1891-1892) przeniósł się do Halle, gdzie w Uniwersytecie im. Marcina Lutra studiował pod kierunkiem znakomitego geografa prof. Alfreda Kirchhoffa. Już w roku 1892, jeszcze jako student, opublikował swoją pierwszą pracę naukową *Studia nad rozkładem ciepła na kuli ziemskiej*, która później stała się podstawą do uzyskania stopnia doktora (w 1894 r.). Romer kontynuował studia we Lwowie w Uniwersytecie (1893-1894), potem w Wiedniu w Instytucie Geograficznym Albrechta Pencka (1895-1896) oraz w Berlinie w Uniwersytecie meteorologii u Wilhelma Bezolda i Ferdynanda Richthofena oraz odbywał praktykę w Instytucie Meteorologicznym u Richarda Assmanna i Artura Berzona (Przyłuska, Kolek, 2004).

W czasie studiów w Niemczech E. Romer zetknął się z głośną pracą Eduarda Brücknera, opublikowaną w 1890 r., dotyczącą wahań klimatu w cyklu 35-letnim („cykl brücknerowski”). Romer zwrócił uwagę na błędy metodyczne popełnione w pracy (założenie synchroniczności wahań na całej Ziemi) oraz na błędy rachunkowe; opracowanie E. Romera zostało opublikowane w czasopiśmie *Das Wetter*, redagowanym przez R. Assmanna. R. Brückner dał odpowiedź po upływie roku, która nie była przekonująca, a część zarzutów w ogóle została pominięta. Odpowiedź tę Romer skwitował: „... publikowanie tak błędnych opracowań jest nadużyciem zaufania pokładanego w pracach naukowych” (Kosiba, 1955).

W 1895 r. E. Romer zdał egzamin nauczycielski i uzyskał dyplom nauczycielski. W latach następnych z powodzeniem łączył pracę naukową z dydaktyczną w szkole średniej (realnej) i w szkołach wyższych (Akademia Handlowa, Politechnika Lwowska, Akademia Rolnicza w Dublanach). Należy tu szczególnie podkreślić, że w szkole średniej wprowadził nowatorskie metody nauczania, zwrócił uwagę na rolę wycieczek, a konieczność przygotowania odpowiednich pomocy naukowych zwróciła jego zainteresowania ku kartografii. W latach 1904 i 1908 opublikował podręcznik geografii dla szkoły średniej, później wielokrotnie wznowiany, a drugiemu z nich towarzyszył pierwszy z atlasów Romera.

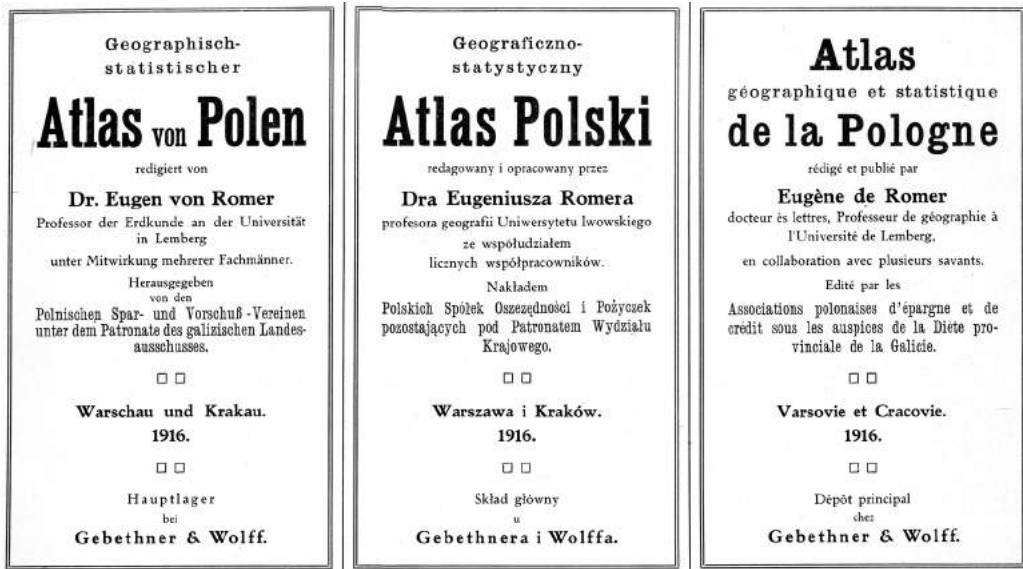
Jak wspomniano, E. Romer łączył pracę dydaktyczną z naukową, przy czym prace naukowe dotyczyły różnych dziedzin geografii, w tym m.in. geomorfologii i hydrologii. I tak, w 1899 r. ogłosił pracę *Studia nad asymetrią dolin*, która była jego rozprawą habilitacyjną; na jej podstawie w 1903 r. uzyskał tytuł docenta. W tym samym roku powierzono mu kierownictwo Instytutu Geograficznego w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, które piastował aż do emerytury w roku 1931. W 1908 r. uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1911 – profesora zwyczajnego, po przejściu na emeryturę zaś otrzymał tytuł profesora honorowego.

Mimo że już od kilku lat E. Romer był kierownikiem Instytutu Geograficznego UJK, w roku 1909 ponownie podjął studia. Tym razem były to studia z zakresu glaciologii, które odbył w Szwajcarii (Lozanna). Przy tej okazji odbył podróż naukową po Szwajcarii, do Francji i Włoch. Podróże naukowe podejmował również w latach następnych, w tym 1910 r. do Azji, gdzie poznał Syberię, Mandżurię, góry Sichote Aliń, Japonię, Indie i Cejlon, a w 1913 r. do Ameryki Północnej (Kanada, Alaska, wschodnie wybrzeże Stanów Zjednoczonych).

Na przełomie wieków E. Romer opublikował kilkadziesiąt prac o bardzo różnicowanej tematyce, a wśród nich znalazły się też te zakresu klimatologii. Należy tu szczególnie wymienić, poza wspomnianymi już *Studiami nad rozkładem ciepła na kuli ziemskiej* (1892): *Kalendarz stuletni* (1892), *Z dziedziny meteorologii praktycznej* (1892), *O wpływie plam słonecznych na zjawiska meteorologiczne* (1893), *Przymrozki majowe* (1894), *Geograficzne rozmieszczenie opadów atmosferycznych w krajach karpaccich* (1895), *Nowy przyczynek do metod klimatologii* (1896), *Wpływ klimatu na formy powierzchni Ziemi* (1899), *Praktyczne stosowanie klimatologii rolniczej* (1901), *Klimatologia* (1906), *Klimat Lwowa* (1907), *Ésquisse climatique de l'ancienne Pologne* (1910), *O klimatologii zdrojowisk* (1912), *Klimat ziem polskich* (1912, wersja polska *Ésquisse ... z 1910 r.*), *O wpływie lasów na klimat i wody gruntowe na podstawie doświadczeń w lasach dobrostańskich* (1913), *Kilka uwag o stacji meteorologicznej na Hali Gąsienicowej* (1914) (Uhorczak, 1955). Wraz z wybuchem I wojny światowej E. Romer zmienił swe zainteresowania i zamilkł w zakresie klimatologii na prawie ćwierć wieku.

Wśród wymienionych prac znalazła się jednak pierwsza synteza klimatu Polski (jeśli nie liczyć opisowego podziału klimatu ziem polskich Wincentego Pola z 1851 r., zawartego później w dziele *Północny wschód Europy pod względem natury*, 1875), opublikowana w Lozannie w 1910 r. w języku francuskim i dwa lata później w *Encyklopedii Polskiej*, wydanej w 1912 r. w Krakowie przez Akademię Umiejętności (w tym samym I tomie, poświęconym geografii fizycznej, znalazły się też opracowania Romera *Geograficzne położenie ziem polskich* i *Rzeźba ziem polskich* (Uhorczak, 1955).

Opracowanie i podział klimatyczny ziem polskich w granicach historycznych (od Odry na zachodzie do Wyżyny Środkoworosyjskiej na wschodzie i od Zatoki

Rys. 2. *Geograficzno-statystyczny atlas Polski*, wydanie pierwsze z 1916 roku – karta tytułowa
 Fig. 2. *Geographical-statistical atlas of Poland*, 1st edition since 1916 – title card

Fińskiej na północy do Dunaju i Morza Czarnego na południu) były oparte na danych dotyczących temperatury powietrza z 355 punktów i opadów atmosferycznych – 1107, z 3 różnych zaborczych sieci obserwacyjnych. W tej pracy Romer powrócił do poglądu wyrażonego już wcześniej, w 1904 r. w opracowaniu *Polska, obrazy i opisy*, że Polska ma własny, odrębny klimat. Jego cechą jest występowanie 6 pór roku, wzrost stopnia kontynentalizmu nie tylko ku wschodowi, ale i południowi oraz swoista, względnie mało zróżnicowana długość okresu wegetacyjnego. Na historycznych ziemiach polskich Romer wyróżnił 7 jednostek, które nazwał „dziedzinami klimatycznymi”.

Ta koncepcja indywidualnego „klimatu polskiego” została również przyjęta przez E. de Martonne’a (*Traité de géographie physique*, 1909), który w swoim podziale klimatów świata wyróżnił także taki typ klimatu – nie tylko na obszarze Polski, ale również w Ameryce Północnej (na pograniczu amerykańsko-kanadyjskim) i w Azji (na Syberii, w południowej części Kraju Amurskiego). Klimat ziem polskich Romer określił jako „pomostowy”, przeciwstawiając się tym koncepcji współczesnego sobie wielkiego geografa polskiego Wacława Nałkowskiego o „przejściowości” klimatu Polski² (Zinkiewicz, 1955).

Odejście E. Romera od tematyki klimatologicznej po roku 1914 na ponad 20 lat nie było wynikiem utraty zainteresowania tą dziedziną, lecz zaangażowania się w sprawę kraju, przed którym zaczynała się rysować nadzieja na odzyskanie

² Patrz artykuł K. Kożuchowskiego, *Przegląd Geofizyczny*, t. 49, 2004, z. 1–2, s. 71–78.

niepodległości. Późniejszymi przyczynami były utworzenie w 1919 r. Państwowego Instytutu Meteorologicznego (PIM), który przejął sieć obserwacyjną po zaborcach, a także działalność naukową z zakresu meteorologii i klimatologii, oraz powstanie w 1921 r. w Uniwersytecie Jana Kazimierza Katedry Meteorologii i Geofizyki. Jej kierownikiem został ściągnięty przez E. Romera ze Stanów Zjednoczonych Henryk Arctowski. Działalność naukowa i dydaktyczna z zakresu klimatologii przeszła wówczas w UJK do tej katedry.

Zaangażowanie się w sprawy kraju E. Romer traktował jako obowiązek patriotyczny. Znalazło to wyraz w opracowaniu *Geograficzno-statystycznego atlasu Polski*, zawierającego 69 map ludnościowych, gospodarczych, komunikacyjnych i innych, w tym również klimatycznych. Materiały do atlasu były uzyskiwane w bibliotekach krakowskich i wiedeńskich oraz w zbiorach prywatnych. Atlas ten był przygotowywany z myślą o przyszłych granicach Polski. Był wydany w Wiedniu w 1916 r. w języku polskim, niemieckim i francuskim. W Niemczech i Austrii został uznany za zdradę stanu, zażądano jego konfiskaty i aresztowania autora. Nie doszło do tego dzięki obronie komendanta Wojskowego Instytutu Geograficznego w Wiedniu, który orzekł, że atlas jest dziełem naukowym. Wydano jednak zakaz jego wywozu za granicę. Mimo zakazu udało się przemycić 2 egzemplarze, z których jeden dotarł do Stanów Zjednoczonych, gdzie został wydany w języku angielskim i na rokowania pokojowe w Paryżu został przywieziony przez delegację amerykańską. Zgodnie z intencją Romera, który napisał: „Praca była pomyślana jako akt walki o wolność”, atlas stał się podstawą przy ustalaniu granic Polski Niepodległej w Paryżu (1918-1919) i w Rydze (1920-1921).

E. Romer uczestniczył w tych rokowaniach, aczkolwiek mimo propozycji Romana Dmowskiego nie wyraził zgody na oficjalny udział w delegacji rządowej na rokowania paryskie. Wziął na siebie jednak obowiązek kierowania Biurem Geograficznym Delegacji Polskiej, gdzie przygotowywał szkice kartograficzne, zestawienia statystyczne, analizy etnograficzne, projekty przebiegu granic, a także organizował liczne konferencje. Była to trudna i wyczerpująca wielomiesięczna praca, w której nieocenionym pomocnikiem był Teofil Szumański (Przyłuska, Kolek, 2004).

Zaraz po powrocie z Paryża E. Romer przystąpił do przygotowań do rokowań w sprawie granic wschodnich w Rydze, a bezpośrednio po tym zaangażował się w sprawy plebiscytu dotyczącego Górnego Śląska (Przyłuska, Kolek, 2004).

W okresie międzywojennym E. Romer rozwinął wielokierunkową działalność – nie tylko naukową i dydaktyczną, ale też organizacyjną i wydawniczą. Kierował w UJK Instytutem Geograficznym, gdzie – jak wspomniano – w 1921 r. powstała Katedra Meteorologii i Geofizyki pod kierownictwem H. Arctowskiego, później przekształcona w Instytut Geofizyki i Meteorologii. W tym samym roku E. Romer zorganizował Instytut Kartograficzny (wkrótce nazwany Instytutem im. E. Romera) – instytucję, w której opracowano dziesiątki map i atlasów. Po trzech latach starań i skomplikowanych zabiegów (w tym finansowych) doprowadził do powstania,

Rys. 3. Eugeniusz Romer w 1931 roku – portret autorstwa Stanisława Ignacego Witkiewicza (Witkacego)

Fig. 3. Eugeniusz Romer in the year 1931 – portrait by Stanisław Ignacy Witkiewicz (Witkacy)

w wyniku kilkakrotnych fuzji istniejących wcześniej spółek, wydawnictwa „Książnica-Atlas”. Pełna jego nazwa brzmiała: Zjednoczone Zakłady Kartograficzne i Wydawnicze „Książnica-Atlas” Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych, Spółka Akcyjna we Lwowie z Oddziałem w Warszawie. Część naukowa, koncepcyjna i redakcyjna prac kartograficznych była realizowana w Instytucie Kartograficznym (gdzie prawą ręką Romera, podobnie jak w Biurze Geograficznym w Paryżu, był T. Szumański), natomiast zaplecze poligraficzne stanowiła „Książnica-Atlas”. Nie było to jednak wydawnictwo wyłącznie kartograficzne; publikowano tu także podręczniki szkolne i akademickie, lektury szkolne, książki naukowe i popularnonaukowe, a także literaturę piękną. Publikowanie głównie podręczników szkolnych zapewniało firmie dochody niezbędne do wydawania map i atlasów, związanego z większymi kosztami. Wydawnictwo to publikowało także czasopisma naukowe, których tytuły utrzymują się

do dziś: *Prace Geograficzne*, *Czasopismo Geograficzne* i *Przegląd Kartograficzny* (Przyłuska, Kolek, 2004).

E. Romer działał również w organizacjach naukowych, w tym również zagranicznych, a m.in. w Międzynarodowej Unii Geograficznej. Uczestniczył w Kongresach Unii, a szczególnym jego sukcesem było zorganizowanie na Międzynarodowym Kongresie Geograficznym w 1931 r. w Paryżu wystawy poświęconej rozwojowi geografii polskiej w ubiegłych stuleciach. Zostały tam zaprezentowane dokumenty książkowe i kartograficzne. E. Romer zaprosił na wystawę czołowych przedstawicieli geografii z wielu krajów świata. Doprowadził również do tego, że następny Międzynarodowy Kongres Geograficzny w 1934 r. odbył się w Warszawie, co stało się wielkim triumfem geografii polskiej i Romera osobiście (Czyżewski, 1954).

Okres międzywojenny był więc dla E. Romera czasem bardzo szerokiej i różnorodnej działalności, o której tu właściwie zaledwie wspomniano. Jej realizacja była

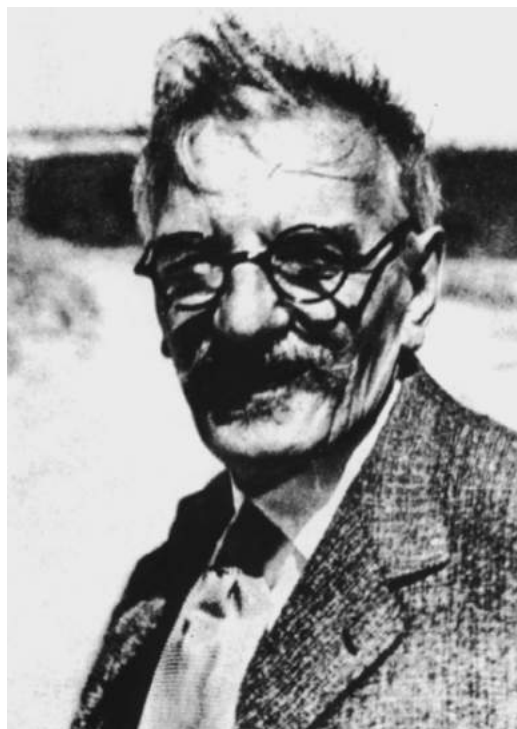
możliwa tylko dzięki ogromnej pracowitości i systematyczności Romera. W działalności tej już nie było miejsca na klimatologię, aczkolwiek – jak wspomina jego uczeń (Zierhoffer, 1955) – mapy klimatyczne, znajdujące się w atlasach, zawsze opracowywał sam.

Do zagadnień klimatycznych wrócił Romer w roku 1938. Opublikował wówczas dwie mapy ścienne, które miały stanowić początek ściennego atlasu klimatycznego Polski, a na których był przedstawiony m.in. rozkład temperatury i opadów. Wydaniu tych map towarzyszył obszerny artykuł w *Czasopiśmie Geograficznym*, zatytułowany *Pogląd na klimat Polski* (Romer, 1938).

W artykule tym E. Romer opisał m.in. 6 „polskich pór roku” i podał ich „progi termiczne” (zima – okres z temperaturą średnią poniżej 0°C, przedwiośnie – 0-5°C, wiosna – 5-15°C, lato – powyżej 15°C, jesień – 15-5°C, przedzimą – 5-0°C). Tak rozumiane termiczne pory roku są do dziś powszechnie stosowane w opracowaniach klimatologicznych i, zgodnie z sugestią Kosiby (1955), przypisywane są właśnie Romerowi.

Nie jest to jednak zgodne z prawdą – takie wyróżnienie pór roku w Polsce znacznie wcześniej (1914) podał Romuald M e r e c k i w dziele *Klimatologia ziem polskich*.

Podstawą do wykreślenia map rozkładu temperatury były dane opublikowane przez Władysława G o r c z y ń s k i e g o³, co stało się przyczyną ostrego sporu między dwoma uczonymi. Górczyński (1939) opublikował artykuł *W sprawie nowo wydanych map ściennych „E. Romer. Klimat Polski”*, w którym kwestionował nie tylko jedyne autorstwo Romera wobec faktu wykorzystania gotowych danych liczbowych, ale też koncepcję „klimatu polskiego” oraz stosowanie izoterm zredukowanych do poziomu morza, które Romer uznawał za jedyne poprawne z naukowego punktu widzenia. Romer bowiem wcześniej napisał: „mapa tzw. »izoterm« na poziomie rzeczywistym podaje nam tylko mniej lub więcej nieudolny obraz rzeźby terenu i nic ponadto” (Romer, 1938).

Rys. 4. Eugeniusz Romer w 1947 roku
Fig. 4. Eugeniusz Romer in the year 1947

³ W. Górczyński, *Nowe izotermy Polski, Europy i kuli ziemskiej*, 1918, W. Górczyński, S. Kosińska, *O temperaturze powietrza w Polsce*, 1916.

W odpowiedzi na artykuł Gorceyńskiego Romer napisał *List otwarty do prof. dr S. Lencewicza*⁴ w sprawie napaści dokonanej przez prof. dr W. Gorceyńskiego na imię naukowe prof. dr E. Romera (1939). Spór ten nie został rozstrzygnięty z powodu rychłego wybuchu II wojny światowej.

W roku 1939 E. Romer opracował nową syntezę klimatu Polski. Podział klimatyczny był dokonany na podstawie analizy liczby izarytm z map rozkładu różnych elementów i charakterystyk klimatu przechodzących przez kwadraty o powierzchni 90 km². Podziałowi temu towarzyszyło opracowanie *O klimacie Polski*. Było ono zamieszczone w *Czasopiśmie Geograficznym*, którego nakład został zniszczony na skutek wybuchu wojny we wrześniu 1939 r. Praca została ocalona tylko dzięki uratowaniu dwóch, wcześniej wydrukowanych, nadbitek autorskich⁵ (Kosiba, 1955).

E. Romer szczęśliwie uniknął losu innych profesorów uczelni lwowskich, którzy w lipcu 1941 r. zostali rozstrzelani przez hitlerowców⁶. Ukrywał się przez całą okupację, m.in. w klasztorze zmartwychwstańców, gdzie – dotychczas obojętny religijnie – przeżył głębokie nawrócenie, a nawet brał pod uwagę przejście do stanu duchownego. W 1944 r. pod zmienionym nazwiskiem (Piotrowski) przedostał się do Warszawy, gdzie przeżył powstanie i przejście przez obóz w Pruszkowie. W 1945 r. zamieszkał w Krakowie, gdzie podjął się trudu odtworzenia Instytutu Geografii w Uniwersytecie Jagiellońskim. Mieszkał tu do końca życia.

Po wojnie E. Romer ponownie wrócił do podziału klimatycznego Polski (1949). Trzecia synteza, podobnie jak druga, była oparta na koncepcji tzw. gradientów klimatycznych, tzn. na liczbie izarytm (izoterm z wybranych miesięcy i roku, izochron dat początku i długości pór roku, izohiet i izolinii różnych charakterystyk opadowych, pochodzących łącznie z 27 map) przechodzących przez kwadraty o powierzchni 400 km². Linie łączące punkty o jednakowych wartościach gradientu nazwano izogradientami. Wartość gradientu zmieniała od 0 do 32, a mała jego wartość świadczyła o monotonii klimatycznej. Granice między jednostkami (typami klimatu) zostały wyznaczone wzdłuż linii zwiększonej wartości gradientu klimatycznego. W ten sposób zostało wyróżnionych 8 typów klimatu i 60 krain klimatycznych, z czego część poza współczesnymi granicami Polski (w tym w całości typ klimatu kontynentalnego).

W związku z gradientem klimatycznym należy zwrócić uwagę na pewne nieporozumienie, które się wkrađło w pojmowanie tego pojęcia na skutek niezbyt fortunnego sformułowania samego Romera. Opisując tok postępowania prowadzący do wyznaczenia wielkości gradientu, liczbę linii izarytmicznych przechodzących przez dany kwadrat nazwał „liczbą przecięć” (Romer, 1949), co może

⁴ Stanisław Lencewicz (1889–1944) – geograf, kierownik Zakładu Geograficznego w Uniwersytecie Warszawskim, zamordowany podczas Powstania Warszawskiego.

⁵ Praca wydrukowana w *Wyborze prac* E. Romera, 1962.

⁶ Patrz artykuł J. Kowalczyka, *Przegląd Geofizyczny*, t. 54, 2009, z. 1–2, s. 33–51.

sugerować, że chodzi o wzajemne przecinanie się poszczególnych izarytm. Takie rozumienie potwierdził Włodzimierz Zinkiewicz (1955) w obszernym opracowaniu dotyczącym podziałów klimatycznych Polski E. Romera, co jednak wyraźnie sprostował jego uczeń Aleksander Kosiba (1955).

O wprowadzonym przez siebie gradiencie klimatycznym E. Romer napisał: „Pojęcie to wyrosło prawdopodobnie z ubóstwa materiału obserwacyjnego; obfitość bowiem materiałów, otwierając bardziej bezpośrednie drogi analizy, może by mnie powstrzymała od poszukiwania jakiegokolwiek automatyzmu statystycznego dla rozwiązania problemu klimatologii regionalnej” (Romer, 1949). Do swoich syntez Romer podchodził krytycznie, uważając je za etapy do pełniejszego opracowania, w miarę przybywania materiałów obserwacyjnych i zdobywania doświadczeń metodycznych (Kosiba, 1955).

Do ważnych prac Romera z zakresu klimatologii z ostatniego okresu życia należy też obszerne opracowanie zatytułowane *Rozmyślenia klimatyczne* (1947). Poruszył tu wiele różnych zagadnień, w tym sprawy metodyczne, dokonał tu przeglądu swoich syntez klimatycznych (trzecia synteza nie była wówczas jeszcze opublikowana), przedstawił rozważania nad spadkiem temperatury z wysokością. Tutaj m.in. znalazło się uzasadnienie wyższości izoterm zredukowanych do poziomu morza, które nazwał klasycznymi, nad izotermami na poziomie rzeczywistym. Dalej omówił zagadnienia inwersji powstających w dolinach górskich. Zamieścił tu też rozważania na temat wiatru halnego i innych wiatrów regionalnych.

Podsumowując dorobek życiowy E. Romera, przedstawiony tu w bardzo dużym skrócie i z pominięciem niektórych dziedzin jego działalności, należy dodać, że pod jego kierunkiem zostało przygotowanych 25 doktoratów (część już po wojnie, w Uniwersytecie Jagiellońskim) i 6 habilitacji. Po zakończeniu wojny stanowiska kierownicze w jednostkach geograficznych w polskich uniwersytetach objęli głównie jego uczniowie.

Eugeniusz Romer zmarł w Krakowie 28 stycznia 1954 r.

Wkład E. Romera w naukę polską, w tym klimatologię, jest nie do przecenienia, trzeba jednak pamiętać, że była to klimatologia czysto geograficzna i dotycząca praktycznie tylko obszaru Polski. Podstawowa wiedza na temat klimatu Polski i jego cech charakterystycznych do dziś jest właśnie tą, którą w swoich pracach przedstawiał Romer.

Literatura

- Czyżewski J., 1954, *Eugeniusz Romer (wspomnienie pośmiertne)*. Czas. Geogr., t. 25, nr 1-2, 7-25.
- Gorczyński W., 1939, *W sprawie nowowydanych map ściennych „E. Romer. Klimat Polski”*. Prz. Geogr., t. 18, 181-186.
- Kosiba A., 1955, *Działalność naukowa Eugeniusza Romera w dziedzinie klimatologii*. Czas. Geogr., t. 26, nr 1-2, 76-125.
- Przyłuska B., Kolek Z., 2004, *Eugeniusz Romer – geograf i kartograf trzech epok*. Publikacja związana z wystawą w Bibliotece Narodowej Warszawa, kwiecień-czerwiec 2004, ss. 56.
- Romer E., 1938, *Pogląd na klimat Polski*. Czas. Geogr., t. 16, 193-224, oraz *Wybór prac*, t. III PTG/PWN, Warszawa 1962, 389-361.
- Romer E., 1947, *Rozmyślenia klimatyczne*. Czas. Geogr., t. 17, nr 3-4, 11-85, oraz *Wybór prac*, t. III, PTG/PWN Warszawa 1962, 389-452.
- Romer E., 1949, *Regiony klimatyczne Polski*. Prace Wrocławskiego Tow. Nauk., seria B, nr 16, Wrocław, oraz *Wybór prac*, t. III, PTG/PWN, Warszawa 1962, 453-475.
- Uhorczak F., 1955, *Bibliografia prac prof. Eugeniusza Romera*. Czas. Geogr., t. 26, nr 1-2, 5-31.
- Zierhoffer A., 1954, *Eugeniusz Romer*. Prz. Geogr., t. 26, nr 2, 178-182.
- Zinkiewicz W., 1955, *Romerowska regionalizacja klimatu Polski*. Czas. Geogr., t. 26, nr 1-2, 136-151.

Inne źródła

- Eberhardt P., 2004, *Koncepcja „pomostowego” położenia Polski według Eugeniusza Romera*. [w:] *Eugeniusz Romer – geograf i kartograf trzech epok*. Materiały sesji naukowej, Warszawa, 6 kwietnia 2004. Studia i Materiały z Historii Kartografii, 19, Biblioteka Narodowa, Warszawa, 119-122.
- Orlicz M., 1955, *Prof. dr Eugeniusz Romer. W pierwszą rocznicę śmierci*. Prz. Met. i Hydr., nr 1, 3-16.
- Pawlak W., 2004, *Eugeniusz Romer jako geograf i kartograf*. [w:] *Eugeniusz Romer – geograf i kartograf trzech epok*. Materiały sesji naukowej, Warszawa, 6 kwietnia 2004. Studia i Materiały z Historii Kartografii, 19, Biblioteka Narodowa, Warszawa, 11-63.
- Romer Edmund., 1985, *Geograf trzech epok. Wspomnienia o ojcu*. Czytelnik, Warszawa, ss. 344.
- Romer E., 1962, *Wybór prac*, t. III. Red. A. Zierhoffer. PTG/PWN, Warszawa, ss. 494.
- Romer E., 1988, *Pamiętniki. Problemy sumienia i wiary*. Znak, Kraków, ss. 525.
- Schmuck A., 1955, *Z działalności naukowej E. Romera z zakresu meteorologii i klimatologii praktycznej*. Czas. Geogr., t. 26, 126-135.

Streszczenie

Eugeniusz Romer (1871-1953) był znakomitym polskim geografem, w tym przede wszystkim kartografem i klimatologiem. Był kierownikiem Instytutu Geograficznego w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie (1903-1931), założycielem Instytutu Kartograficznego we Lwowie (1931-1939) oraz organizatorem firmy wydawniczej „Książnica-Atlas” (1924-1939). E. Romer jest autorem trzech podziałów regionalnych klimatu Polski: 1. 1910/1912 – w granicach historycznych, 2. 1939 i 3. 1949; te dwa ostatnie były oparte na koncepcji tzw. gradientów klimatycznych. Cechy charakterystyczne klimatu Polski opisane przez Romera są do dziś aktualne w nauce polskiej.

Słowa kluczowe: Eugeniusz Romer, klimat Polski, podziały klimatu Polski, gradient klimatyczny

Summary

Eugeniusz Romer (1871-1953) was the famous Polish geographer – primarily the cartographer and the climatologist. He was the head of Geographic Institute in the Lvov University (1903-1931), the initiator of the Cartographic Institute in Lvov (1921-1939) and the organizer of the publishing house “Książnica-Atlas” (1924-1939). E. Romer is the author of the 3 regional repartitions of the Poland climate: 1. 1910/1912 – on the historical Polish territory, 2. 1939 and 3. 1949. The last two mentioned ones were basing on the idea of so called “climatic gradients”. Characteristic features of Poland climate described by Romer are current in the Polish science to the present day.

Key words: Eugeniusz Romer, climate of Poland, repartitions of the Poland climate, climatic gradients